

Düşünək, düşündürək!

Mənəvi zənginliyin mötəbər saxlanıcı

Ədəbiyyat dili və milli yaddaşı qoruyur

Həyatın uzaq, qaranlıq yollarına işıq salan, insanı ucaldan, bilikli, söhbətci, hazırcavab edən kitab yalnız məlumat mənbəyi deyil, həm də insanın mənəvi aləmini formalaşdıran, həyatın dərinliklərini anladan bilik ümməndir. Elm, təhsil, mədəniyyət, mənəviyyət, inkişaf, sivilizasiya kitabdan başlayıb və onunla zənginləşib. Rus yazıçısı Maksim Qorki yazırdı ki, kitab oxumaq özünü və başqalarına hörmət etməyi, insanları sevməyi öyrədəcək, fikirlərinizi aydınlaşdırmaqda köməkçi olacaq. Çox təəssüf ki, bu tükənməz xəzinədən istifadə edənlərin, kitab oxuyanların sayı getdikcə azalır.

Bu gün Azərbaycanda kitabların az satılmasının səbəblərindən biri onun ticarətinin lazımı səviyyədə təşkil olunmaması, nəşrlərin görəkliyi anladan izahat və təbliğatin aparılmamasıdır. Əvvəllər cəmiyyətin nüfuzlu təbəqələrindən sayılan şair və yazıçıların əsərləri böyük tirajla çap olunur, kitab mağazalarında satışa çıxarılır, mədəniyyət evlərinə, kitabxanalara göndərilirdi. Tanınmış, xalq tərəfindən sevilən qələm sahibinin işıq üzü görün hər kitabı mədəni hadisə idi. Qonorar sistemi isə yazıçıya maddi rifahını təmin etmək imkanı verirdi.

Təəssüf ki, bu gün ədəbiyyat sahəsində ciddi boşluq yaranıb, sözün gücünü yaşadan, milli kimliyi qoruyub saxlayan yazıçı və şairlərimizin yaratdıqları mənəvi sərvətdən yararlanmaların azlığı, oxucu auditoriyasının kifayət qədər olmaması tirajları kəskin şəkildə aşağı düşüb. Əllərdə gəzən kitabların müəllifi isə aldığı cüzi qonorarla dolana bilmir.

“Ulduz” jurnalının baş redaktoru, Prezident təqaüdcüsü, Əməkdar jurnalist Qulu Ağsəsin məsələyə münasibətini öyrəndik:

– Başqa ölkələrdə də şair və yazıçılar kitablarından böyük qonorar almırlar. Dünyada detektiv janrda yazılan əsərləri çıxmaq şərtilə kitaba o qədər də böyük maraq yoxdur. Sovet dövründə isə vəziyyət tamam başqa idi. Bütün kitabxanalar sifarişlər götürür, Mədəniyyət Nazirliyi bu işə birbaşa nəzarət edirdi. İstənilən kənd kitabxanasından “Azərbaycan”, “Ulduz”, “Qobustan” jurnallarını, “Ədəbiyyat” qəzetini, sevdiyini, yaxud adını ilk dəfə eşitdiyini yazıçıların belə əsərlərini tapa bilərdin. O dövrdə ədəbiyyata marağı artırmaq üçün məktəblilər tamaşalara aparılır, tələbələr qəzet və jurnallara abunə olur, kitabxanalar sifarişlər götürürdülər. Çox istərdim ki, bu ənənələr davam etsin.

Qonorar sadəcə maddi gəlir deyil, həm də yazıçının əməyinə verilən qiymətdir. Bu qiymət nə qədər yüksək olarsa, ədəbiyyata maraq da bir o qədər artır. Çox acınacaqlı haldır ki, bu gün bir çox yazıçılarımız əsərlərini nəşr etdirmək üçün şəxsi vəsaitlərindən istifadə edir, hətta avtomobilini satanlar da olur. Yalnız Yazıçılar Birliyi tərəfindən yazıçılara az və ya çox qonorar yazılır. Heç bir ictimai qəzet, siyasi orqan bədii nümunəyə qonorar vermir. Saytlardan, televiziya və radiodan isə danışmağa dəyməz. Rəsmi orqanlar tərəfindən yazıçılara verilən qonorarlar çox aşağıdır və illərdir artırılır.

Ədəbiyyat təkə müəllifin “kənəl işi” kimi dəyərləndirilməməlidir. O, milli yaddaşın, dilin, mədəniyyətin daşıyıcısıdır. Televiziya və radioda ədəbiyyata kifayət qədər yer ayrılması, qəzet və saytların ədəbi mətnlərə qonorar ödəməməsi bu sahədəki durğunluğa daha da dərinləşdirir. İnkişaf etmiş ölkələrdə ədəbiyyatın dəstəklənməsi üçün müxtəlif mexanizmlər – qrantlar, mükafatlar, abunə sistemləri, məktəblərdə və kitabxanalarda dövlət sifarişləri və s. mövcuddur. Bu kimi təşəbbüslərin bizdə də genişləndirilməsi vacibdir. Gənc yazarların, eləcə də peşəkar ədiblərin fəaliyyətini stimullaşdırmaq üçün həm maddi, həm də mənəvi dəstəyə ehtiyac var.

Yazıçı-publisist Fəxri Uğurlu bildir ki, vaxtilə dövlət strukturları ədəbiyyatla, yazıçı ilə oxucu arasında vasitəçi idi:

– Kitablər dövlət tərəfindən satılır, satışdan əldə olunan gəlirin müəyyən hissəsindən isə müəlliflərə qonorar verildirdi. “Azərkitab”, “Kəndkitab” və digər yayım strukturları kitabxanalara kitab tədarük edirdilər. Ancaq indi ədəbiyyata maraq və diqqət azalıb. Dünya təcrübəsində nəşriyyatlar yazıçı ilə müqavilə bağlayır, əsərlərini yayımlayır, satışını təşkil edir və satışdan müəllifə müəyyən faiz verir. Bu faizlər müxtəlifdir; məşhur yazıçıların, daha az tanınan yazıçıların faizləri fərqli olur, amma hər halda müəllif müəyyən gəlirlə təmin edilir.

Bələliklə, yazıçı öz kitabının satılmasına görə narahat olmur, çünki bunu nəşriyyat idarə edir. Həmçinin nəşriyyatlar piratlarla mübarizə aparır və müəllif hüquqlarını qorumağa çalışırlar. Lakin bizdə bu mexanizm hələ tam formalaşmayıb. Bəzi insanlar deyirlər ki, biz müəyyən qazanclar əldə edirik, amma bu qazancların heç də ciddi ədəbiyyatla əlaqəsi yoxdur. Ola bilsin, onlar oxucuya müəyyən mexanizmlər vasitəsilə yol tapıblar. Bildiyimə görə, bəzi dövlət orqanları kitablar üçün subsidiyalar ayırır. Lakin bu subsidiyaların necə xərcləndiyi, kimlərə verildiyi haqqında konkret fikir deyə bilmərəm.

Milli dövlətçilik baxımından kitabın əhəmiyyəti son dərəcə böyükdür. Çünki millət, insan yalnız kitablə formalaşır, mədəniyyətlə, ədəbi ənənələrlə inkişaf edir. Əgər dövlətin təməlinə, bazasına bu məsələlər möhkəm şəkildə qoyulmayıbsa, heç bir tikili uzun müddət möhkəm qala bilməz. Bizim çox böyük ədəbi irsimiz var, xüsusilə orta əsrlərdən bəri böyük yazıçılarımız, şairlərimiz və ozanlarımız olub. Azərbaycan xalqı hər zaman böyük bir ədəbi ənənəni yaşadıb. Bu ənənə yenə də davam edəcək. İndi bunun üçün müxtəlif qurumlar cəhd göstərirlər. Lakin bu cəhdlərin uğurlu olması üç günə, beş günə baş verməyəcək. Əgər bu işlər davamlı şəkildə həyata keçirilərsə, o zaman Azərbaycan ədəbiyyatının böyük gələcəyi olacaq.

Şair, publisist, “Kredo” qəzetinin baş redaktoru Əli Rza Xələfli deyir ki, bir çox xarici ölkədə də ən yaxşı sənətkarların kitablara görə “əli bala” batmır:

– Amma kitab ticarətinin inkişaf etdiyi ölkələrdə yazıçılar öz yaradıcılıqlarından barına bilirlər. Ən çox da oxucuların istirahəti və əyləncəsini təmin etmək məqsədilə yazılan kitablar gəlir gətirir. İnsanlar psixoloji gərginlik yaradan kitabları oxumağa o qədər də meyilli deyillər. Əlbəttə, burada hollivudsayağı filmlərin, dünya teleekranını zəbt etmiş bayağı verilişlərin də xidməti az deyil. Bayağı verilişlər isə Azərbaycan teleekranına çoxdan hakimdir. Təəssüf ki, “Azərkitab”-ın yaxşı ənənələrini inkişaf etdirə bilmirik.

Mən 200-dən çox kitab yazmışam, 70-i çap olunub. 10-dan çox tanınmış və görkəmli alim yaradıcılığım haqqında monoqrafiyalar yazıb və nəşr etdirib. Şəxsi təşəbbüsləmlə kitablarımın yayımı ilə məşğul olmuşam. Qazancım isə yeni kitablarımın nəşrinə yetərli olub. Əlbəttə, bu, çox azdır. Yaxşı olar ki, yazıçılar, söz-sənət adamları cəmiyyətin ictimai həyatı, sosial problemləri ilə bağlı verilişlərə tez-tez dəvət olunsunlar. “Kitab köşkü” rubrikasında cəlbədicə verilişlər təşkil olunsun. Polemikalar, mübahisələr yazıçının cəmiyyət tərəfindən tanınmasına kömək edər. Yazıçı öz əsərləri ilə bağlı qaldırdığı polemik mübahisələrlə öz kitabını da reklam etmiş olar.

Vaxtilə proletkultçular özlərindən əvvəlki ən yaxşı ənənələrdən imtina etdilər. Bu da cəmiyyətdə qarşısalınmaz faciələrə səbəb oldu. Varislik əlaqələri qırıldı, rep-

ressiyaların tüğyanı başladı. Zənnimcə, kitab ticarəti ilə bağlı ən yaxşı ənənələr bərpa edilməlidir. Vaxtilə “Kitabsevərlər cəmiyyəti” var idi. Cəmiyyətin əsas işi kitabın təbliği və reklamının mahiyyətini ifadə edirdi. Düşünürəm ki, kitabxanalara qarşı “repressiya” çox zərərli oldu. Ən kiçik, az sayda əhalisi olan kəndin də kitabxanası olmalıdır, bu, mənəvi mühitin formalaşmasında faydalı olar. Mən bir müəllif kimi kitablarımın müəyyən qisminin kitabxanalara verilməsində maraqlıyam. Təbii ki, bu, dəryada damla misalındadır. Təəssüf ki, Mədəniyyət Nazirliyinin müvafiq qurumlarındakı məmurların çox az qismi yazıçılarla ünsiyyət qurur. Bəlkə də elələri var ki, iki-üç yazardan qeyrisini tanımır.

Əlirza müəllim sonda dedi ki, xarici ölkələrdəki müvafiq, analoji qurumların təcrübəsi öyrənilməli və tətbiq olunmalıdır:

– Bir sözlə, kitabxana və kitabxanaçıların fəaliyyəti canlandırılmalıdır. Əlbəttə ki, dövlətin köməyinə ehtiyac var. Kitabxanalarda oxucu görüşləri, müəlliflərlə ünsiyyət mənəvi arxivdən canlı həyata gətirilməlidir. Nəşriyyatlara, mətbəələrə xüsusi diqqət yetirilməli, avadanlıq və təchizat üçün güzəştlər olmalıdır. Zənnimcə, kitab ticarəti və nəşri ilə bağlı vergi məsələlərində də əsaslı dəyişikliklər olmalıdır. Bütün hallarda yazarın kitabxanası, arxivi cəmiyyətin sərvətidir. Bunun qorunması müəyyən yardımlarsız mümkün deyil.

Biz istəsək də, istəməsək də yeni zamanın gətirdiyi problemlərlə üz-üzəyik. Düşünürəm ki, cəmiyyətin mənəvi inkişafında az-çox rolu olan yazarlara yubileylərində müəyyən maddi köməkliklər olmalıdır. Bu, kitablarının nəşrində istifadə edilə bilər.

Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü, yazıçı-publisist Qurban Yaquboglu sənət və ədəbiyyat adamlarına tətbiq olunan qonorar sisteminin tamamilə

aradan qaldırılmaq ərafəsində olduğunu, xüsusilə yazıçıya, jurnalistə, redaktora qonorar yox, sabit maaş məbləği təklif edildiyini deyir:

– Qonorar yaradıcı şəxsin mükafatlandırılmasıdır. Şübhəsiz ki, yazıçının yalnız qonorar hesabına yaşaması qeyri-mümkündür. Stifen Kinq “Yazmaq sənəti” kitabında qeyd edir ki, Amerikada 95 faiz yazıçı qonorar hesabına yaşaya bilmir. Yəni bunun üçün çox məşhur və kitabları yaxşı satılan müəllif olmalısən. Amma hər halda dünyada qonorar sistemi mövcuddur, müəllif əməyinə görə mükafatlandırılır. Azərbaycanda isə kitablar ya qonorarsız, ya da müəllifin öz hesabına nəşr olunur, bəzən piştaxta arxasında da dayanmalı olur. Bu, çox acınacaqlı haldır.

Kitabın xüsusi dəyər daşıyıcısından satılıq əmtəyə çevrilməsi onu market və bazarlara yönəltdi. Kitabxana sisteminin sıradan çıxarılması kitabın mahiyyətinə daha bir zərbə oldu. Yeni texnologiyaların meydana çıxması, elektron mətnlərin kağız kitaba alternativ olması vəziyyəti bir az da gərginləşdirdi və “kitabın ölümü”-nü arzulayanlara dəlil verdi. Mənim şəxsi fikrim belədir ki, kağız mətnlər, yeni kitablar əbədidir, metafizik mahiyyət daşıyır və gec-tez bunu hamı qəbul edəcək. Kitabın qorunması üçün xüsusi qərarların qəbuluna ehtiyac var. Biz kitabsız cəmiyyətdə yaşamamalıyıq. Bütün analogiyaları sovet dövrü ilə aparmağın tərəfdarı deyiləm. Sovet sistemində yazıçı-şair ideoloji prosesin tərkib hissəsiydi, bundan başqa, sovetlərin siyasi fəlsəfəsində yazıçıya daim ənam verilməliydi. Bu mənada sovet dövründə çox yaxşı yaşayan yazıçıyla çox yaxşı yazan yazıçı arasında fərq yaranırdı. Günümüzdə sənət və ədəbiyyatın cəmiyyətimizə və dövlətimizə görəkliyi mövzusunda aydınlıq gətirilməlidir. Yalnız bundan sonra bu sahədə praxəndaliyi, xaosu, bəzi hallarda bazar özbaşınalığını aradan qaldırmaq olar.

Bəli, müasir dövrdə informasiya bolluğunda yaşayırıq. Lakin sosial şəbəkələrdə yayılan xəbərlər, məlumat seli çox zaman səthi olur. Kitab oxumaq isə insanın dünyagörüşünü genişləndirir, həyat dərsləri verir, fərqli dünyaları, müxtəlif düşüncə tərzlərini tanımaq imkanı yaradır, düşünməyə, nəticə çıxarmağa sövq edir. Kitab oxumaq həm də milli-mənəvi dəyərlərin qorunması, dilimizin zənginliklərinin öyrənilməsi və gələcək nəsillərə ötürülməsi üçün zəruridir. Dövrün sürətinə baxmayaraq, hər birimiz kitab oxumağa vaxt ayırmalı, onu vərdiş halına çevirməliyik. Çünki ədəbiyyat millətin ruhunun aynası, yaddaşının qoruyucusu, sabaha aparan güclü vasitədir.

Mehparə ƏLİYEVƏ
XQ